

1987-ci ildən keçmiş Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi cəhdləri geniş vüsət almağa başlamışdı. 1988-ci ildə isə Ermənistanda azərbaycanlılar yaşadıkları ərazilərdən dördüncü, yeni sonuncu dəfə qovuldu. Beləliklə, Qərbi Azərbaycandan (Ermənistan adlandırılan yerden) 250 min azərbaycanlı öz ata-baba yurdlarından qaçqın düşdü.

Mövzu ilə əlaqədar Qərbi azərbaycanlı jurnalist, araşdırmaçı, yazıçı və kolleksiyacı Dilqəm Əhmədın Report-a müsahibəsini təqdim edirik:

- Əslən Qərbi azərbaycanlısınız. Hansı bölgədəsiniz? Bakıya hansı şəraitdə köçmüşünüz?

- 1985-ci ildə İrəvan şəhərinin Zəngibasar mahalının Zəngilər kəndində doğulmuşam. Məlum deportasiya zamanı ailəmiz 1988-ci ilin oktyabr ayında Sumqayıta gəlməyə məcbur olublar, daha sonra isə Bakıya köçüblər. Atam, anam, eləcə də babalarım Zəngibasar mahalında doğulublar. Yəni, köklü şəkildə bu bölgənin sakinləri olmuşuq. Atam oradan köçə məcbur edildiyi zaman 28 yaşı olmasına baxmayaraq kəndimizdəki hər çığırı, hər divarı, bir sözlə, hər künc-bucağı bu günkü kimi xatırlayır. İnsanın

təhlükəli olduğunu da tez-tez xatırlıyordı. Bir sözlə, biz erməni təhdidini hər zaman hiss etmişik.

- "Qərbi Azərbaycan İcması" ictimaiyyəti "Qayıdış Konsepsiyası"nın layihəsinə dair təkliflərini təqdim etməyə çağırır. Sizin hansısa təklifiniz olacaq?

- Mən məsələyə bir tarixçi kimi də yanaşmaq istəyirəm. 1827-ci ildə İrəvan xanlığı işğal edildi və bir il sonra İrəvandan, Anadoludan bu bölgəyə kütləvi şəkildə ermənilərin axını oldu. Çar Rusiyası faktiki İrəvan xanlığının yerində erməni vilayəti yaratdı və tədricən İrəvan bölgəsi erməniləşdirilməyə başlandı. Mənim şəxsi arxivlərimdə və digər bir çox tarixi şəkildə İrəvanın çox məscidli bir şəhər olduğu

bölgəsi ilə əlaqədar çalışan tarixçilərin təşkilatının yaradılmasını təklif edəcəm. Digər bir təklifim isə insanların Qərbi Azərbaycan barədə daha çox maarifləndirilməsinə çalışmaqdır. Məsələn, bura hansı ərazilərin daxil olması, oradakı tarixi abidələrimiz barədə soydaşlarımızı maarifləndirmək lazımdır. Əcnəbi bir fotoqraf İrəvanda dağıdılmış "Ağadədə" məzarlığının şəklini çəkmişdi. Həmin məzarlığı görəndə çox məyus oldum. Həmin məzarlardan biri də mənim qohumlarıma aid idi. Əslində bu, bizim üçün yeni məsələ deyildi. Ermənilərin məzarları dağıtması faktlarını Qarabağda da görmüşük.

- "Qərbi Azərbaycan İcması" Qərbi Azərbaycandan didərgin

Dilqəm Əhməd:

"Bu yolla Qərbi azərbaycanlılar öz torpaqlarına qayıda bilərlər"

"İrəvandan köçərkən ermənilər deyiblər ki, türklər gedir, onların yüklərini yandıraq"

Эривань.
Erivan.

Татарская фруктовая лавка.
Fruiterie tataré.

uşaqlıq və gənclik illərini keçirdiyi ata-baba yurdunu unutmaması mümkün deyil. Ailəmiz ötən illər ərzində həmişə yurd həsrəti ilə yaşadı. Yaşlı insanların çoxu isə qaçqın düşdükdən sonra uzun illər yaşaya bilmədi. Məsələn, mənim babam deportasiyadan iki il sonra vəfat etdi. Biz indiki Ermənistan ərazisindən qovulan sonuncu türklər olduq. Ermənilər özlərini dünyaya humanist xalq kimi göstərməyə çalışsalar da, faktiki olaraq Ermənistan mono-etnik dövlətdir.

- Ailəniniz Qərbi Azərbaycandakı evi fiziki olaraq qalırımı? "Google maps"la baxırsınız mı?

- İllər əvvəl "Google maps" proqramı istifadəyə verildəndə atamla birgə evimizi tapdıq. Atam deportasiya zamanı başımıza gələn, eyni zamanda, erməni xislətini açıq-aşkar göstərən bir hadisəni bu zaman bizə danışdı. Belə ki, İrəvandan köçərkən ermənilər "türklər gedir, gəlin onların yüklərini yandıraq" deyərək qışqırıblar.

Atam qondarma erməni soyqırımının anım günü keçirilən zaman şəhərə gətməyin bizim üçün

görünür. Yeni, İrəvan həmişə müsəlman-türk şəhəri olub. Bu baxımdan hesab edirəm ki, 1827-ci ildən 1988-ci ilə qədər orada yaşayan azərbaycanlıların deportasiyası, soyqırımına məruz qalması faktlarının silsilə şəklinə araşdırılmasını və İrəvan

düşmüş soydaşlarımızın təşkilatlanmasında necə rol oynaya bilərlər?

- Bu, həssas məsələdir. Prezident İlham Əliyevin doğum günündə "Qərbi Azərbaycan İcması"nı ziyarət etməsindən sonra icmanın nüfuzunun artdığını dü-

şünürəm. Həmin ziyarətdən sonra icmanın xeyli aktivləşdiyinin də şahidi olduq. Düşünürəm ki, bizlərin bir icmada birləşməsi çox önəmlidir. Əsasən, Qərbi Azərbaycandan köç etmiş insanlar yaşayır, onların siyahıya alınma məsələsi öz həllini tapmalıdır. Eyni zamanda, Qərbi azərbaycanlıların televiziya kanalları, mətbuat orqanları olmalı, kitab nəşrlərinə dövlət mümkün qədər dəstək verməlidir. Arxiv sənədlərindən istifadə etməklə keyfiyyətli sənədli filmlər çəkilməlidir. Ümumiyyətlə, təşkilatlanmamız baxımından icma bir çox mənada mühüm rol oynaya bilər.

- Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımızın öz ata-baba yurdlarına qayıda bilməsi üçün hansı işlər görülməlidir?

- Sovet dövründə azərbaycanlılar yığcam şəkildə yaşayıb-

həllini tapdıqdan sonra dövlət gecikmədən bu məsələ ilə əlaqədar da addımlar atmalıdır.

- Azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan qovulmasının sübutu üçün hansı tarixi mənbələri, məqamları qabartmaq lazımdır?

- Nə 1988-ci il, nə də 1948-1953-cü illər uzaq tarixdir. Hətta bu tarixlərlə bağlı xeyli kitablar da yazılıb. Verilən qərarlar, sənədlər istər Rusiya, istərsə də Azərbaycanın dövlət arxivlərində qalmaqdadır. İrəvan şəhərinin Cümhuriyyət dönməndə Ermənistanla güzəştə gəldiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Milli Şurasının rəsmi sənədi var. Həmçinin, Osmanlı arxivlərində məsələ ilə əlaqədar bir çox sənədlər mövcuddur. Eyni zamanda, XIX əsrin sonlarında Çar Rusiyası tərəfindən əhalinin siyahı alınması zamanı açıq şəkildə Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlılarının sayının kifayət qədər çox olduğunu görürük.

- Tarixi mənbələrin olması ilə yanaşı, həmin hadisələri dünya ictimaiyyəti qarşısında sübut etmək üçün daha hansı istiqamətləri seçmək olar?

- Əslində, ermənilərin tək uğuru onların diasporu idi. Lakin Vətən müharibəsində ermənilər geri çəkildikcə, diasporun da səsi azalmağa başladı. Deməli, biz sadəcə olaraq onları gözümüzdə çox böyütmüşük. Həmin ərəfədə ölkəmizdə sosial media təhlükəsizlik məsələlərinə görə məhdudlaşdırılma da, gənclərimiz yenə də layiqincə ermənilərin cavabını verir, haqq səsimizin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına çalışırdılar. Qərbdə bir sıra xalqlar məsələyə müsəlman-xristian kontekstindən yanaşırdılar. Lakin dövlətlər üçün bu keçərli deyil, onların öz maraqları var. Fransa da Ermənistan vasitəsilə bölgəyə gəlmək marağındadır. Azərbaycan strateji mövqedə yerləşən ölkədir və Zəngəzur dəhlizi açıldıqdan sonra buraya olan maraqlar daha da artacaq.